

УДК 811.111'342.9'27

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-28>

Ольга СОКИРСЬКА,
orcid.org/0000-0001-8100-9709
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) olgasokyrska@gmail.com

Інна ЗУБРІЙЧУК,
orcid.org/0009-0007-4956-8675
студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) inna11715@gmail.com

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВІДМОВИ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті досліджуються мовні засоби вираження відмови у сучасній англомовній художній літературі та закономірності їх відтворення в українськомовному перекладі. Відмова – це важливий елемент комунікації, який відіграє ключову роль у побудові діалогів, взаємодії персонажів та розвитку сюжету в художній літературі. Існують специфічні форми вираження відмови, які можуть варіюватись залежно від соціокультурних контекстів, рівня ввічливості, емоційної напруженості та інших факторів. У статті проаналізовано як прямі, так і непрямі форми відмови, включаючи евфемізми, риторичні питання, сарказм та іронію. Такі форми відмови часто мають на меті вираження прихованого емоційного забарвлення або культурних особливостей. Процес перекладу відмови з англійської мови на українську потребує від перекладачів не тільки знання граматичних та лексичних правил, але й чутливості до культурних і стилістичних особливостей обох мов, оскільки засоби вираження відмови можуть мати різний емоційний відтінок і ступінь прямотинності в англійській та українській мовах. В статті приділено особливу увагу лексичним, синтаксичним та стилістичним засобам, які використовуються для вираження відмови в англійській мові, а також труднощам їх адекватної передачі засобами української мови. Збереження культурного контексту є ще однією складністю в процесі перекладу, оскільки прямі відмови в англійській мові можуть вимагати пом'якшення або адаптації в українському перекладі, і навпаки, українська мова іноді потребує більш відкритої форми відмови. У статті наголошується на важливості використання компенсаційних перекладацьких прийомів для передачі культурно значущих відмов у текстах. Розглянуто стратегії, які використовують перекладачі для збереження стилістичної та емоційної насиченості оригінального тексту, зокрема вибір еквівалентних мовних конструкцій і семантичних значень. Стаття аналізує сучасні особливості сучасної англомовної художньої літератури, яка активно перекладається українською мовою, що робить дослідження специфіки перекладу важливим не тільки для лінгвістики, але й для практики перекладу. Стаття спрямована на виявлення закономірностей, які дозволяють досягти максимальної точності і природності перекладу в художньому тексті.

Ключові слова: відмова, мовні засоби, переклад, художня література, мова.

Olga SOKYRSKA,

orcid.org/0000-0001-8100-9709

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the The Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) olgasokyraska@gmail.com

Inna ZUBRIICHUK,

orcid.org/0009-0007-4956-8675

2nd year master's student at the Faculty of Linguistics

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) inna11715@gmail.com

LANGUAGE MEANS OF EXPRESSING REFUSAL IN CONTEMPORARY ENGLISH-SPEAKING FICTION AND REGULARITY OF THEIR REPRODUCTION IN UKRAINIAN TRANSLATION

The article examines the linguistic means of expressing rejection in modern English-language fiction and the regularities of their reproduction in the Ukrainian translation. Refusal is an important element of communication that plays a key role in building dialogue, character interaction, and plot development in fiction. There are specific forms of expressing rejection that may vary depending on sociocultural contexts, level of politeness, emotional intensity, and other factors. This article analyzes both direct and indirect forms of refusal, including euphemisms, rhetorical questions, sarcasm, and irony. Such forms of refusal are often intended to express hidden emotional colors or cultural characteristics. The process of translating a refusal from English into Ukrainian requires translators not only to know grammatical and lexical rules, but also to be sensitive to the cultural and stylistic features of both languages since the means of expressing refusal can have a different emotional tone and degree of directness in English and Ukrainian. The article pays special attention to the lexical, syntactic, and stylistic means used to express refusal in the English language, as well as the difficulties of their adequate transmission in the means of the Ukrainian language. Maintaining the cultural context is another challenge in the translation process, as direct refusals in English may require mitigation or adaptation in Ukrainian translation, and vice versa, Ukrainian sometimes requires a more open form of refusal. The article emphasizes the importance of using compensatory translation techniques to convey culturally significant refusals in texts. The strategies used by translators to preserve the stylistic and emotional richness of the original text, including the choice of equivalent linguistic constructions and semantic meanings, are considered. The article analyzes the current features of contemporary English-language fiction that are actively translated into Ukrainian, which makes the study of translation specifics important not only for linguistics but also for translation practice. The article aims to identify the regularities that allow achieving maximum accuracy and naturalness of translation in a literary text.

Key words: rejection, linguistic means, translation, fiction, language.

Постановка проблеми. У сучасній англо-мовній художній літературі відмова є важливим комунікативним актом, що використовується для вираження незгоди, заперечення або небажання виконати певну дію. Лінгвістичні засоби вираження відмови можуть варіюватися залежно від контексту, стилю автора, культурних особливостей та інших факторів.

Однією з ключових проблем у перекладі таких засобів на українську мову є передача не тільки змістовного аспекту відмови, але й її прагматичного й емоційного значення. Труднощі виникають через відмінності в мовних і культурних традиціях між англомовною та україномовною аудиторіями. Тому актуально дослідити, які засоби вираження відмови використовуються в англомовній літературі та як вони відтворюються в українському перекладі, враховуючи мовну та культурну специфіку.

Мета статті полягає у розгляді версії та особливості вивчення мовних засобів вираження відмови в сучасній англомовній художній літературі та їх відтворення в українськомовному перекладі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Лінгвістичний аналіз відмови був розглянутий у працях С. С. Горбач (Горбач, 2007: 71–74); Н. А. Одарчук (Одарчук, 2004: 20); І. М. Осовської (Осовська, 1999: 43–44). Вони досліджували лексичні та синтаксичні засоби вираження відмови, зокрема використання модальних дієслів, умовних конструкцій і фраз, що мають функцію пом'якшення або посилення відмови.

Вивчення відмови в контексті перекладу наголошує на важливості трансформаційних методів у перекладацькій діяльності. Переклад відмови часто вимагає не лише буквальної передачі змісту, але й адаптації до культурного контексту цільової мови. Перекладацькі трансформації, такі як

компенсація, адаптація та модулювання, дозволяють зберегти прагматичний аспект відмови. При цьому перекладачі повинні зважати на те, наскільки прямо або непрямо слід передати відмову в різних контекстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досліджень вказує на те, що в англійській мові існує багато способів вираження відмови – від прямих (наприклад, «No», «I can't», «I'm afraid not») до непрямих, які використовують умовні форми, евфемізми, натяки, сарказм, іронію та інші стилістичні засоби. В літературі ці відмови можуть підкреслювати психологічний стан персонажа, його ставлення до інших або ситуації. Мовні засоби вираження відмови варіюються залежно від жанру, авторського стилю, соціокультурного контексту, а також характеру персонажів. В англійській літературі це може бути представлено як через лаконічні, прямі відмови, так і через складні структури, що передають відтінки значень.

Переклад відмови вимагає збереження не лише смислової точності, але й емоційної, культурної та стилістичної тональності. Збереження комунікативної інтенції англійського тексту є ключовим завданням перекладача. В україномовному перекладі можуть використовуватися різні підходи до адаптації – від прямих еквівалентів до вільнішого перекладу, що відображає культурні особливості української мови. Часто англійські відмови вимагають делікатного підходу в перекладі, оскільки непрямі відмови можуть бути перекладені більш відкрито в українській мові. Це пов'язано з різними традиціями в мовленнєвому етикеті.

Відмова є важливим елементом міжособистісної комунікації, що втілює соціальні, культурні та психологічні чинники. У англomовних творах відмова може набувати різних форм: прямої, прямої, ввічливої чи грубої, залежно від соціальних ролей, статусу комунікантів, рівня формальності та інших умов. Ці особливості слід враховувати при перекладі. Проте, переклад мовних засобів вираження відмови стикається з багатьма труднощами, що виникають через культурні та мовні відмінності між англійською та українською мовами. Успішний переклад вимагає не лише граматичної та лексичної точності, але й глибокого розуміння прагматичних особливостей, емоційного забарвлення та культурних нюансів кожної мови. Перекладач повинен враховувати всі ці фактори, щоб забезпечити адекватність перекладу та зберегти ввічливість, природність і чіткість вираження відмови.

Відмова може бути висловлена як прямо (за допомогою чітких висловлювань «No», «I can't», «I refuse»), так і непрямо. Непрямі форми зазвичай

використовують обережні або пом'якшувальні конструкції, зокрема модальні дієслова («I would love to, but...», «I'm afraid I can't») або евфемістичні висловлювання. Непряма відмова в художній літературі часто пов'язана з контекстом соціальної ввічливості чи стосунків між персонажами.

Закономірності відтворення мовних засобів вираження відмови в україномовному перекладі базуються на збереженні значення, стилістичних особливостей та відповідності культурним нормам.

Пряма відповідність та еквівалентність. Найпростіші та найбільш очевидні випадки відмови часто перекладаються за допомогою прямих еквівалентів, наприклад: «No, I can't do it.» – «Ні, я не можу цього зробити». Це стосується категоричних і прямих висловлювань відмови. Основна закономірність тут полягає в збереженні основного значення та інтонації без значних стилістичних змін.

Пом'якшувальні та ввічливі форми відмови. В англійській мові часто використовуються ввічливі форми відмови, які пом'якшують негативне враження. Наприклад, конструкції з модальними дієсловами («I would love to, but...», «I'm afraid I can't») передаються в українському перекладі аналогічними пом'якшувальними формами: «I'm afraid I can't make it tonight». – «Боюсь, я не зможу сьогодні ввечері». Закономірність полягає у використанні ввічливих і нейтральних засобів в обох мовах для збереження культурних норм.

Адаптація культурних та стилістичних особливостей. У деяких випадках англійські форми відмови можуть бути специфічними для певної культурної або мовної традиції, що вимагає адаптації в українському перекладі. Наприклад, саркастичні чи іронічні форми відмови в англійській можуть потребувати перекладацької інтерпретації для адекватного сприйняття в українському культурному контексті: «You really think I'd agree to that?» – «Ти серйозно думаєш, що я на це погоджусь». В даному прикладі перекладач зберігає відмову, але підлаштовує стилістичні засоби відповідно до українських мовних норм і рівня емоційного забарвлення.

Іноді в перекладі можуть змінюватися емоційні відтінки висловлювання. У випадках, коли в оригіналі тональність висловлювання є дуже категоричною, перекладач може пом'якшити її в українському перекладі або навпаки, зробити її більш жорсткою, щоб краще відповідати стилю конкретного тексту: «I won't do it. Never.» – «Я цього не зроблю. Ніколи». Закономірність полягає в адаптації інтенсивності відмови, щоб зберегти інтонаційну і стилістичну відповідність.

Переклад риторичних питань і метафоричних форм. В англомовній літературі відмова може виражатися через риторичні питання або метафоричні вирази. Відтворення таких форм в українському перекладі залежить від можливості зберегти їх образність та стилістичну функцію: «Do you think I have all day». – «Ти що, думаєш, у мене цілий день в запасі?» Закономірність полягає у тому, що такі непрямі форми відмови зазвичай передаються за допомогою відповідних риторичних конструкцій, які функціонують аналогічно в українській мові.

Передача соціокультурного контексту. Культурні норми та соціальний контекст можуть впливати на способи вираження відмови. В англійській мові ввічливі форми відмови можуть бути більш поширеними, тоді як в українській перекладачі інколи віддають перевагу більш прямим і нейтральним формам, особливо у неформальних діалогах: «I'm really sorry, but I can't.» – «Вибач, але я не можу». Закономірність тут полягає у балансі між збереженням культурних аспектів англійської ввічливості та адаптацією їх до українського мовного контексту (Толста, 2023: 7–27).

Ідіоматичні вислови та фразеологізми. У разі використання ідіом або фразеологічних виразів в англійській мові, перекладачі можуть обирати або буквальный переклад, або знайти аналогічний український вислів, який краще відповідає контексту: «That's not going to happen.» – «Цього не буде». Закономірність полягає в тому, що перекладачі часто намагаються знайти в українській мові стилістично рівнозначні засоби для вираження відмови.

У лінгвокультурологічному контексті категорія «заперечення» охоплює комплекс семантико-символічних, ментальних і поведінкових установок, спрямованих на дві основні цілі. Першою є збереження традиційної ідентичності, а другою є переоцінка стереотипних цінностей.

За допомогою методів стилістичного і прагматичного аналізу було виявлено різні прагматичні стратегії, що використовуються для вираження відмови в обох мовах. В англійській мові широко застосовуються евфемізми, пом'якшувальні засоби та модальні дієслова («could», «might», «would»), тоді як в українській мові присутня більша кількість прямих форм відмови в неформальних комунікативних ситуаціях.

Таким чином, дослідження підтвердило, що мовні засоби вираження відмови є багатошаровим і динамічним явищем, яке вимагає комплексного підходу для його аналізу. Використані методологічні інструменти дозволили не лише розкрити сутність і структуру відмови в англійській та укра-

їнській мовах, але й виявити закономірності її відтворення при перекладі.

Грамматичні трансформації полягають у зміні структури речення згідно з нормами мови перекладу. Вони можуть бути повними (коли замінюються головні члени речення) або частковими (заміна другорядних членів). Також можуть бути замінені частини мови.

Основними засобами прямого вираження згоди і незгоди є перформативні дієслова *to agree* і *to disagree*, а також їхні основні синоніми.

Перформатив *disagree* супроводжується емоційними модифікаторами, такими як: *completely, entirely, totally, strongly, a lot*. До найближчих синонімів *to disagree* відносяться: *to dissent, to object, to protest, to oppose, to refuse, to decline*.

Перформатив *agree* може доповнюватися різними емоційними модифікаторами, такими як: *heartily, strongly, very much, absolutely, completely, entirely, fully, wholeheartedly, broadly, generally, gravely, lamely, meekly, soberly, tartly*. Найбільш близькими синонімами до дієслова *to agree* є: *to consent, to acknowledge, to admit, to accord, to accept, to concur, to confess*.

Засоби вираження згоди включають велику кількість релятивів, таких як: *yes, yeah, of course, okay / OK, right / all right, true, indeed, perfect, sure / surely, absolutely, no doubt, lovely idea, fabulous idea, why not, with pleasure*. Позитивні релятиви *yes* і *yeah* є основними засобами вираження згоди в мультимодальному дискурсі.

Кожна культура має свої норми ввічливості та правила комунікації, що впливає на спосіб вираження відмови. В англійській культурі, особливо у британському варіанті, важливу роль відіграє непряма комунікація та пом'якшення категоричності відмови. В українській культурі в деяких контекстах може бути прийнятною більш прямолінійна відмова, особливо в неформальних ситуаціях. Наприклад: «I'm not sure if I can make it.» – «Не впевнений, що зможу прийти».

В англійській культурі така форма відмови є досить ввічливою і непрямною. В українській, хоча подібні формулювання можливі, їх може бути сприйнято як ухильні, що інколи потребує додаткового уточнення чи адаптації. В українській мові такі форми можуть звучати недостатньо ясними або потребувати додаткових пояснень. «I don't think it's the best time for me.» – «Я думаю, що зараз не найкращий час для мене». Непряма форма відмови, властива англійській мові, може здатися надмірно двозначною в українському контексті. Тому перекладач має знайти баланс між ввічливістю та ясністю.

Основні закономірності відтворення відмови в українському перекладі пов'язані з тим, що часто неможливо передати прямий еквівалент, тому перекладачі вдаються до трансформацій, аби зберегти інтенцію автора, зокрема: транспозиція або зміна частин мови; модулювання емоційного забарвлення вислову; елімінація чи, навпаки, доповнення певних елементів для чіткого передавання відмови.

Стилістичне забарвлення мовних засобів в англійській та українській мовах може суттєво відрізнятись. Англійська мова часто використовує непрямі, пом'якшувальні форми, зокрема за допомогою модальних дієслів і конструкцій (наприклад, «I would rather», «I'm afraid»), тоді як українська мова дозволяє більш пряму експресію, хоча також має засоби для ввічливих і непрямих висловлювань (наприклад, «Я б не хотів», «Мені шкода, але...»).

Важливим аспектом дослідження є аналіз перекладу мовних засобів між двома мовами. Переклад мовних засобів, особливо таких, що мають культурно-специфічне забарвлення (культурні реалії, фразеологізми, мовні акти відмови), потребує не лише мовної адаптації, а й збереження культурних та стилістичних нюансів, що робить особливо важливим врахування контексту, соціальних і культурних відмінностей між носіями мов.

Висновки. У статті ми проаналізували, що мовні засоби вираження відмови в англомовній художній літературі можуть бути як прямими, так і непрямыми. Прямі відмови часто виражаються через негативні конструкції, тоді як непрямі форми можуть включати евфемізми або риторичні запитання.

В українському перекладі необхідно зберігати як семантичну, так і прагматичну функцію відмови. Це досягається через адаптацію формулю-

вань до українських мовних норм і використання різноманітних засобів, як-то: вживання дієслів із запереченням, часток, модальних висловів та контекстуально-емоційних виразів.

Дослідження засобів вираження відмови та закономірностей їх перекладу дозволяє глибше зрозуміти, як зберігається комунікативна функція відмови в міжмовній комунікації. Таким чином, для успішного перекладу відмови рекомендується використовувати комплексні перекладацькі стратегії, такі як адаптація, компенсація, трансформація синтаксичних структур та інших засобів, що допомагають зберегти комунікативний намір та тон висловлювання.

У процесі аналізу перекладів було виявлено, що при перекладі відмови українські перекладачі використовують широкий спектр лінгвістичних засобів, таких як зміна синтаксису, додавання або зменшення емоційного забарвлення, адаптація ввічливих формул тощо. Це допомагає максимально точно передати функціональний зміст відмови відповідно до мовленнєвих норм української мови.

Соціокультурний контекст також суттєво впливає на інтерпретацію відмови. В англійській літературі відмова може бути менш прямою та більш завуальованою, тоді як в українській культурі комунікація часто є більш прямою. Перекладач повинен враховувати ці відмінності, щоб досягти балансу між оригіналом та перекладом, зберігаючи вірність обом культурам.

Таким чином, переклад відмови у художній літературі вимагає не лише лінгвістичної майстерності, але й глибокого розуміння соціокультурних та прагматичних особливостей обох мов. Це дозволяє перекладачеві максимально зберегти комунікативні функції та емоційний вплив оригіналу в перекладеному тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демяненко А.Ю. Мовні засоби вираження “невизначеності” в сучасних англійській і українській мовах: їхні семантичні й прагматичні риси : курсова робота з перекладу. Київ : КНЛУ, 2023. 30 с.
2. Горбач С. С. Мовленнєвий акт деклинатива як засіб регулювання та обмеження комунікативної інтенції. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Сер. Мовознавство. 2007. Вип. 3. С. 71–74.
3. Одарчук Н. А. Семантика та прагматика висловлень відмови в англомовному художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2004. 20 с.
4. Осовська І. М. Офіційна «ввічлива відмова» як мовленнєвий акт. Іноземні мови сьогодні і завтра : 1999 рік: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 травня 1999 р. Тернопіль : ТНПУ, 1999. С. 43–44.
5. Сокирська О. С. Взаємодія та вплив мовних засобів на смисл висловлення відмови. Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2013. Вип. 73, № 1051. С. 128–133.
6. Сокирська О. С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні. Мова і культура. Київ, 2012. Вип. 15, т. 7 (161). С. 214–222.
7. Толста О. П. Культурні реалії як відображення національних особливостей Великобританії 18 століття : перекладацький аспект : курсова робота з перекладу. Суми : СумДУ, 2023. 7–27 с.

REFERENCES

1. Demianenko A.Iu. (2023) Movni zasoby vyrazhennia "nevyznachenosti" v suchasnykh anhliiskii i ukrainskii movakh: yikhni semantychni y prahmatychni rysy [Linguistic Means of Expressing "Uncertainty" in Modern English and Ukrainian: Their Semantic and Pragmatic Features]: kursova robota z perekladu. Translation course work. 30. [in Ukrainian].
2. Horbach S. S. (2007) Movlennievyyi akt deklinatyva yak zasib rehuliuвання ta obmezhenia komunikatyvnoi intentsii. [The speech act of declinative as a means of regulating and limiting communicative intention] Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Ser. Movoznavstvo – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University. Ser. Linguistics. Issue 3. 71–74. [in Ukrainian].
3. Odarchuk N. A. (2004) Semantyka ta prahmatyka vysloven vidmovy v anhlo-movnomu khudozhnomu dyskursi [Semantics and pragmatics of refusal expressions in English-language artistic discourse] : dys. ... kand. filol. nauk [D. in Philology]: 10.02.04 / Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi un-t – Kyiv National Linguistic University. 20. [in Ukrainian].
4. Osovska I. M. (1999) Ofitsiina «vvichlyva vidmova» yak movlennievyyi akt. [An official "polite refusal" as a speech act] Inozemni movy sohodni i zavtra : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Foreign languages today and tomorrow: materials of the international scientific-practical conf. 43–44. [in Ukrainian].
5. Sokyrskya O. S. (2013) Vzaiemodiia ta vplyv movnykh zasobiv na smysl vyslovlennia vidmovy. [Interaction and influence of language means on the meaning of the refusal] Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Ser. Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov. – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Romance and Germanic Philology. Methods of teaching foreign languages: Vol. 73, № 1051. 128–133. [in Ukrainian].
6. Sokyrskya O. S. (2012) Status, oznaky ta osoblyvosti funktsionuvannia vyslovliuvan vidmovy v anhliiskomu dialohichnomu movlenni. [The status, features and peculiarities of the functioning of refusal expressions in English dialogic speech] Mova i kultura – Language and culture: coll. of science papers 15, Vol. 7 (161). 214–222. [in Ukrainian].
7. Tolsta O. P. (2023) Kulturni realii yak vidobrazhennia natsionalnykh osoblyvostei Velykobrytanii 18 stolittia : perekladatskyi aspekt [Cultural Realities as a Reflection of National Peculiarities of the 18th Century Great Britain: Translation Aspect] : kursova robota z perekladu. Translation course work. 7–27. [in Ukrainian].